

Вила рустика в кв. Обеля в София

МАГДАЛИНА СТАНЧЕВА

О т околността на Сердика са известни досега седем вили.¹ Повечето от тях са разположени недалеч от пътищата към Сердика.² Не всички са проучени археологически чрез системни разкопки.³ Но по достъпните ни данни за тяхното устройство се вижда, че са твърде разнообразни по големина и предназначение, по план и характер на находките. Едни от вилите се състоят от няколко, разположени независимо една от друга сгради,⁴ други представляват единни по замисъл постройки, обединяващи в себе си различните функции на една villa rustica.⁵

Типичен представител на втория вид вилни имения е стопанството, открито в

земището на кв. Обеля в София. Това стопанство беше проучено от Музея за история на София чрез системни разкопки в продължение на три години.⁶ Резултатите от изследването (обр. 1) представляват много голям интерес, тъй като освен че показват живота и развитието на имението, ярко разкриват драматичната картина на загибането му.

Вилата в Обеля отстои на 6,5 км от укрепената площ на Сердика в северозападна посока. Разположена е в равнина със слаб наклон към северозапад, недалеч от пътя за Сердика. Мястото е избрано близо до река — сега дерето се намира на около 200 м. По всичко изглежда, че това разстояние се е увеличило с течение на столе-

тията, а и самата рекичка е била вероятно по-пълноводна.⁷ Полето около вилата е плодородно и сега се обработва за житни култури и зеленчуци.

В завършения си изглед от момента преди прекъсването на живота в него имението има форма на неправилен четириъгълник (обр. 2). Но първоначално постройката е била във форма на буква П. Открита към двора е оставала обрънатата към реката страна. Това разположение е било много удобно, тъй като дворът, използван за различни стопански дейности, е имал пряка връзка с реката. Същевременно реката до известна степен е служела за преграда, особено ако допуснем, че някога тя е минавала по-близо до сградата. Прави впечатление, че крилата на постройката са разтворени настрани и по този начин към двора се приобщава по-голям участък от речния бряг. Двете дълги крила на сградата не са еднакви. Причина за това навярно е пак посоката на реката, която минава малко косо покрай сградата — североизточно от нея.

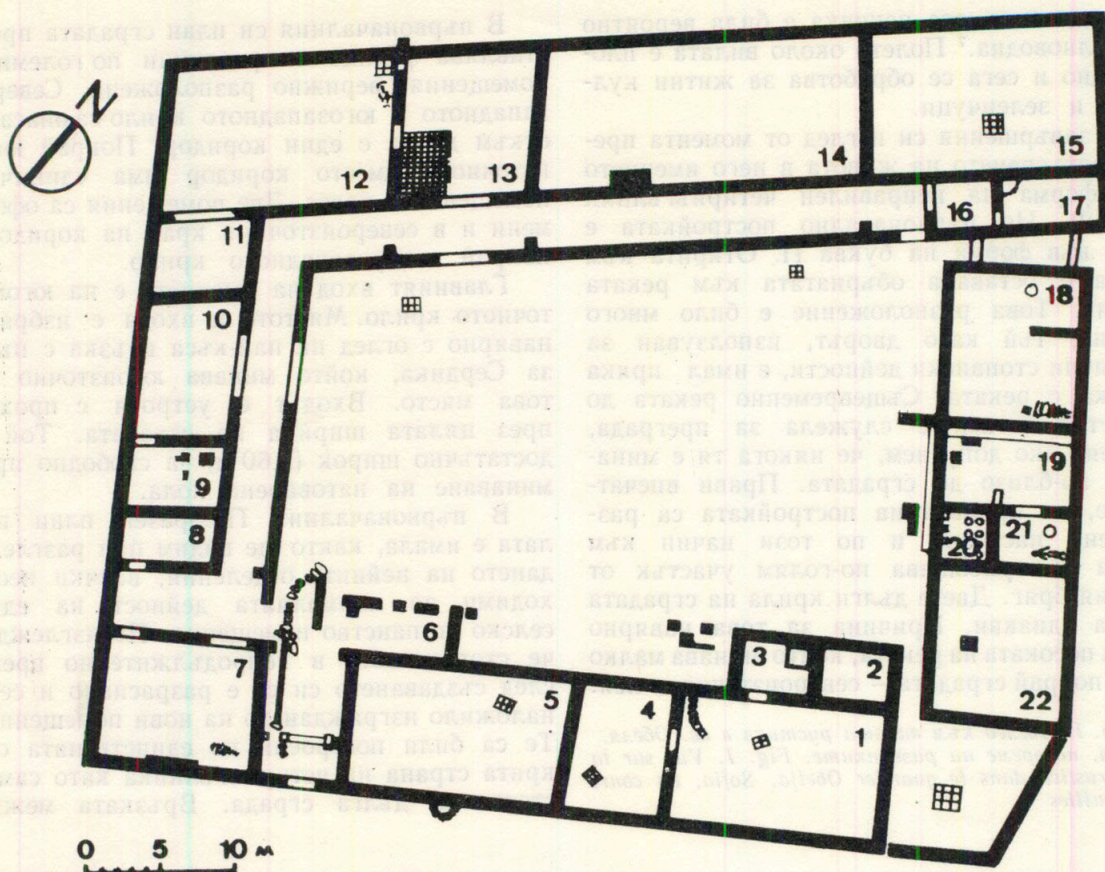
● Обр. 1. Поглед към вилата рустика в кв. Обеля, София, по време на разкопките. Fig. 1. Vue sur la villa rustica dans le quartier Obelja, Sofia, au cours des fouilles

В първоначалния си план сградата представлява редица от различни по големина помещения, верижно разположени. Северо-западното и югозападното крило са опасани откъм двора с един коридор. Покрай югоизточното вместо коридор има единични помещения и навес. Две помещения са оформени и в североизточния край на коридора покрай северозападното крило.

Главният вход на имението е на югоизточното крило. Мястото на входа е избрано навярно с оглед на най-къса връзка с пътя за Сердика, който минава югоизточно от това място. Входът е устроен с проход през цялата ширина на сградата. Той е достатъчно широк (2,60 м) за свободно преминаване на натоварена кола.

В първоначалния П-образен план вилата е имала, както ще видим при разглеждането на нейните отделения, всички необходими за нормалната дейност на едно селско стопанство помещения. Но изглежда, че стопанството в непродължително време след създаването си се е разраснало и се е наложило изграждането на нови помещения. Те са били построени по единствената открита страна на четириъгълника като самостоятелна дълга сграда. Връзката между

2

● Обр. 2. План на вилата в кв. Обеля, София.
Fig. 2. Plan de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

двора и реката се е осъществявала през сравнително тесните отвори в северния и източния ъгъл. По-късно тази връзка била ограничена, като източният ъгъл бил затворен със стена със същия градеж. Останал открит само тесният проход в северния ъгъл. Но в един момент от живота на стопанството този вход също бил затворен с две много грубо иззидани стени от камък и кал в двата края на прохода. В това развитие на сградата ясно личи тенденцията към постепенното ѝ затваряне, към намаляване на нейната достъпност отвън.

Цялата сграда е строена солидно и рационално. За строителен материал е използван речен камък и по-рядко ломен, навярно взет от непосредствената околност и от реката (обр. 3). Основите на стените са дълбоки 1,20—1,40 м и са споени със здрав бял хоросан. Те са дебели 0,75—0,80 м. Дебелината на стените над нивото на терена намалява (0,62—0,68 м). При разкопаването

на вилата стените бяха запазени в суперструкция на не повече от 0,70—0,80 м. Но много големите части от съборилите се при загиването на сградата стени (обр. 4) позволиха не само да се установи градежът им, но и да се намери приблизително първоначалната им височина. Сградата е строена в смесена зидария с пояси от по 3 реда тухли. Дебелината на хоросановите fugи между тухлите е 0,05 м. Лицата на каменните пояси са били грижливо обработени, подравнени с хоросан, по който с острие декоративно са очертани fugи.

Покривът е бил вероятно двускатен върху гредоред. За покриване са използвани двата вида керемиди — тегули и имбрици. В отделни пунктове са употребени големи каменни блокове — главно за оформяне на входовете.

Загиването на имението е свързано с насилствено разрушаване, с големи пожари в отделни негови участъци.⁸ Огънят, обхващайки дървените подпори и покривните конструкции, е предизвикал срутването на

3

4

● Обр. 3. Градеж на стените на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 3. Maçonnerie des murs de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

● Обр. 4. Съборена стена от смесена зидария на югоизточното крило на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 4. Mur écroulé de maçonnerie mixte à l'aile sud-est de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

стените и на покрива. Поради това голяма част от съдържанието на помещенията е останало затрупано под развалините. Има указания, че в тези развалини е ровено, че оцелели предмети са били извлечени от тях. Но абсолютно сигурно е, че след унищожаването на имението животът тук не се е подновил. Това дава и хронологическа рамка на всичко, открито във вилата.⁹ Тези рамки се уточняват по намерените тук монети и други находки. Разбира се, вероятно е много от стените да са стърчали на по-голяма височина в течение на столетия. Те са служили за източник на строителни материали на околното население, докато били изравнени с общото ниво на насипите от разрушенията. Но фактът, че дори и миналият на това място булдозер в

повечето участъци не бе засегнал пласта от нападналите покривни керемиди, показва, че съдържащите най-съществена информация насипи не са нарушени.

Разпределение и предназначение на помещенията

Помещенията на вилата са разположени в четирите ѝ крила, като са групирани по характер и предназначение. В югозападното и североизточното крило са се намирили жилищните и домакинските помещения, а в северозападното и югоизточното — предимно оборите и складовете. Точно разграничение на жилищните от домакинските помещения невинаги може да се направи. Но в повечето от тях характерни елементи на устройството и находките дават твърде много указания.

Югозападното крило се състои от пет помещения (7—11).¹⁰ Сравнително малките по размери помещения 8 и 9 са били вероятно жилищни. Те имат тесни отвори на входовете (1,40 м), които позволяват преминаване на хора и внасяне на малки товари. В помещение 9 подът е бил настлан с тухли — намерихме запазени отделни участъци. Има две нива, които са поправяни на няколко пъти. Помещение 8 се съобщава с един затворен проход, който го разделя от съседното помещение 7. Помещение 9 е използвано, изглежда, и за приготвяване на храна. Там намерихме много кухненски съдове, половини от два хромела, железни ножчета и др.

Помещение 10 има широк вход (4,20 м) откъм коридора. В стената на коридора откъм двора на този вход отговаря друг със същата ширина. Това подсказва, че тук са били внасяни големи товари, може би дори с кола. Най-вероятно е помещението да е представлявало склад.

Съседното от северозапад помещение 11 се е свързвало с помещение 12, но междинната им стена е ниско разрушена и страници на вход не установихме. Вероятно и помещение 11 е било обитавано от работещите в стопанството.

Цялата тази редица помещения са били топли и сухи, тъй като са обърнати към югозапад и са разположени на най-високата част на слабо наклонения терен.

В двата края на тази редица са разположени две големи помещения. Помеще-

ние 7 е имало два входа откъм прохода, намиращ се между него и помещение 8. На пода са запазени остатъци от грижливо подредена правилна тухлена настилка. Също такава настилка е имало разположеното на противоположния ъгъл помещение 12. То се свързва чрез един вход (шир. 1,80 м) със съседното помещение 13, намиращо се в северозападното крило.¹¹ Но освен този вход то има и един тесен отвор към същото помещение, близо до външната стена. И помещение 7, и помещение 12 са твърде големи. Най-вероятно е те да са служили за складове на храни. В тях не открихме много керамични съдове или пък градени съоръжения за храна на животни. Тухлените настилки показват, че те са поддържани чисти. Близостта на помещение 7 до главния вход е позволявало бързо и лесно да се внасят продукти и други товари. Съседството пък на помещение 12 с другите от северозападното крило, които са служили главно за обори, навежда на мисълта, че в него е бил съхраняван фураж за добитъка и други храни.

Другата група помещения за живеене и за домакински нужди заемат цялата, пристроена откъм страната на реката сграда. Към двора, откъдето, изглежда, се е влизало в тях, те имат също югозападно изложение. В двата края на тази пристройка се намират почти еднаквите по големина помещения 18 и 22.¹² По находките в тях обаче те коренно се различават. Помещение 18 е най-богатото с предмети за домашна употреба в цялата вила. Една пристроена стеничка го разделя донякъде на две несиметрични части. Това помещение е било кухня — готварницата на вилата. В него намерихме огромно количество късове от глинени съдове — от най-малки панички до долиуми. В кухнята е бушувал силен пожар. Открихме големи части от покривните греди. Покрай северозападната стена имаше много следи от горели дъски, смесени с разбити глинени съдове. Би могло

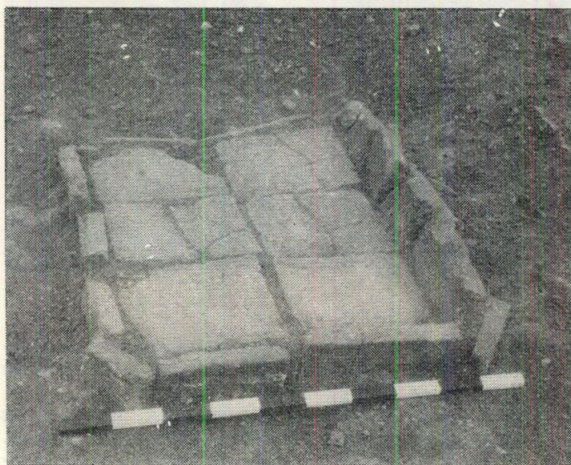
● Обр. 5. Долиум в помещение за храни (19) на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 5. Dolium dans une pièce à provisions (19) de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

● Обр. 6. Тухлено корито за храна на животни в помещение 15 на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 6. Auge en briques pour la nourriture du bétail dans la pièce 15 de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

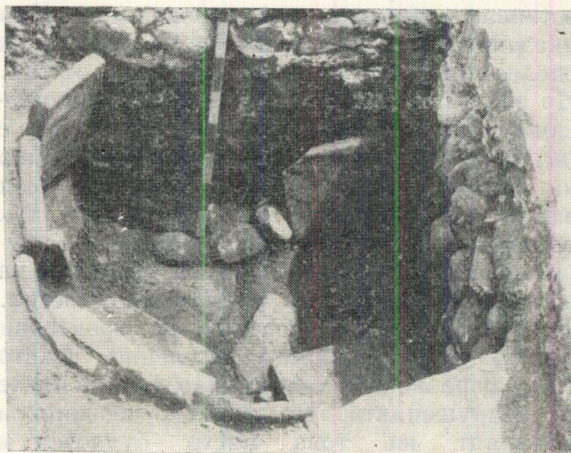
● Обр. 7. Яма за храни в ъгъла на помещение 17 на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 7. Fosse à provisions à l'angle de la pièce 17 de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

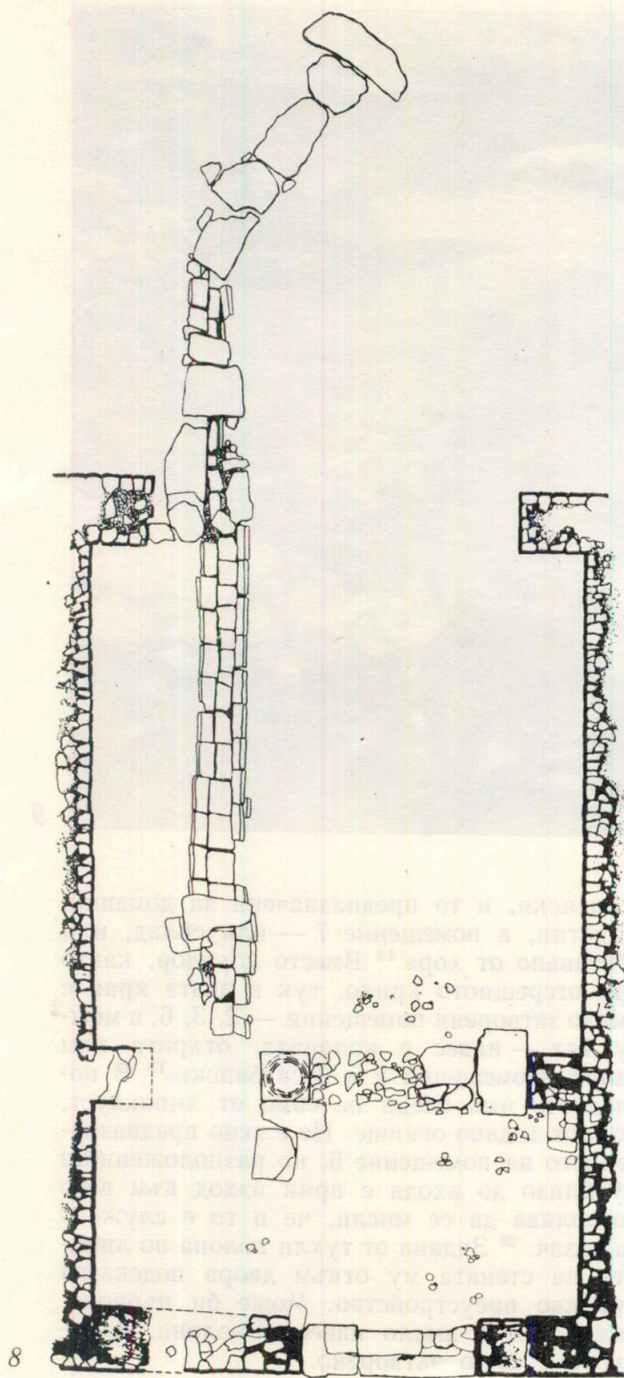
5

6

7

● Обр. 8. План на входа на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 8. Plan de l'entrée de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

да се предположи, че на тази страна е имало лавици за посъдата, а между разделителната и североизточната стена е било огни-

щето. Стените на това помещение бяха ниско унищожени поради вадене на камък от тях и не можахме да установим мястото на входа. Най-вероятно е в помещението да се е влизало откъм двора.

Помещение 19 е почти наполовина по-малко.¹³ Неколкократно е било настиляно с тухли. Покрай едната му дълга стена пътека от натрошени керемиди води към поставен в самия ъгъл долнуи, около който има също такава настилка (обр. 5). Вероятно помещението е било склад за храна, удобно свързан с кухнята.

Разположените едно до друго помещения 20 и 21 са бански.¹⁴ В първото е устроен хипокауст. Колонките покрай стените са иззидани от тухли, а за вътрешните два реда са използвани глинени тръби. Нападалите в насипа цилиндрично-конусовидни елементи за свод са указание за начина на покриване на това помещение. Помещение 21 не е било отоплявано. Но подът му е по-висок от тези на помещения 19 и 22 и се изравнява с пода под хипокауста. Тук намерихме голям долиум.

В обширното помещение 22 почти не открийхем находки — само незначителен брой керамични късове. Отличителното за него е много добре изработената подова мазилка от розов хоросан върху подложка от речен камък. Няма указание за друга настилка върху този хоросанов под. Той е бил грижливо загладен. В един участък открийхем квадрат, оформен от цели тухли и парчета — нещо като крѝпка в хоросановия под. Най-вероятно е помещението да е било използвано за спане.

Двете дълги крила на сградата са имали, изглежда, главно стопански функции. Североизпадното е обединено с югозападното чрез дългия коридор.¹⁵ Но то е разпределено на големи отделения — най-дългото (помещение 14) е 22 м. Значителни участъци от хубава тухлена подова настилка, следи от зидани основи на дървени колони-подпори, плитки правоъгълни тухлени корита (обр. 6) — всичко това показва, че помещения 12—15 са използвани за обори и складове. В североизточния край коридорът е преграден и образува две малки, свързани помежду си помещения — 16 и 17.¹⁶ Явно е, че те са имали съвсем различно предназначение. Като се има пред вид, че първоначално това е бил най-издаденият край на сградата, а помещенията са свързани помежду си и с двора чрез удобни

9

● Обр. 9. Каналът в прохода на входа, поглед от югоизток. Fig. 9. Le canal dans le passage de l'entrée, vue du Sud-Est

входове, може да се предполага, че те са били място за пазач. В помещение 17 под нивото на пода в единия ъгъл открихме хранилище, устроено така, че да бъде поддържано чисто (обр. 7). В останалата си част коридорът е служел главно за проход и връзка, но също и за складиране и прибиране на инвентар, може би закачван по стените — части на кола, железни елементи на инструменти и др. Коридорът, изглежда, също е бил разпределен на отделни пространства, съответстващи по големина на помещенията. Така могат да се обяснят пиластрите към едната му стена. В югозападния му край близо до жилищните помещения 10 и 11 вероятно е бил монтиран стан — там намерихме повече от 30 глинени конусовидни и пирамидални тежести за основата на тъканта (обр. 14).

Югоизточното крило включва редица от сравнително големи помещения. От тях помещения 1, 4 и 5¹⁷ навярно също са били

стопански, и то предназначени за домашни животни, а помещение 7 — или склад, или обитавано от хора.¹⁸ Вместо коридор, както при отсрещното крило, тук в двата края е имало затворени помещения — 2, 3, 6, а между тях — навес с колонада, открита към двора. Помещения 2 и 3 са бански.¹⁹ В последното има следи не само от хипокауст, но и от зидано огнище. Не е ясно предназначението на помещение 6, но разположението му близо до входа с пряк изход към него позволява да се мисли, че и то е служело за пазач.²⁰ Зидана от тухли колона по линията на стената му откъм двора подсказва някакво преустройство. Може би първоначално там е имало навес и колони, а по-късно е било затворено.

Вход

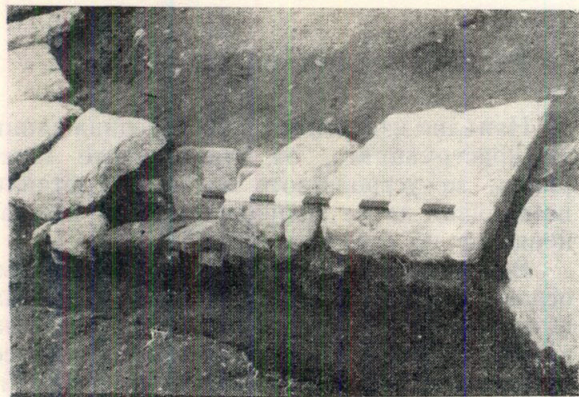
Още с изграждането на имението е построен и неговият главен вход на югоизточното дълго крило на сградата, по-близо до ъгъла ѝ. Разположението на входа още

веднъж показва, че целият строеж на стопанството е съобразен не с някаква традиционна схема на устройство, а като е държана сметка за конкретната обстановка и най-рационално е пригаждан към нея. Входът представлява проход през цялата ширина на сградата. Той вероятно е бил покрит с общия покрив на това крило. При ширина на външния отвор 2,60 м, а на вътрешния 4 м той отвежда в тази част на двора, от която през широки входи на югозападния и на северозападния коридор се отива към помещенията на съответните крила. Непосредствено вляво от входа едно покрито пространство е осигурявало временно разтоварване и складиране на внасяните товари. Навън входът е насочен към пътя за Сердика. Изграден е много солидно, с широк каменен праг и тухлени страници (обр. 8). От запазените при разкопаването следи личи, че на разстояние 2,10 м към вътрешността е имало портал. По този начин целият проход се разделя на две нееднакви части, като външната сигурно е била изолирана от вътрешната.

Теренът във вътрешното входово пространство е много солидно настлан със същинска пътна настилка от два пласта — здраво набити по-едри камъни, засипани с дебел пласт твърдо утъпкана речна баластра.

Несиметричното разположение на входа спрямо целия проход и неговата външна стена не е случайно. Въпреки че вляво от него стената бе ниско разрушена, съществуват няколко указания, че е имало друг тесен отвор само за пешеходци. На линията на портала има втори самостоятелен вход.

● Обр. 10. Каменната настилка върху канала при входа на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 10. Le pavement de pierres sur le canal à l'entrée de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

10

Този втори отвор е използван и за извеждане на канала за отпадъчни води. Покритието на канала от големи каменни плочи е било същевременно и настилка на пътеката през малкия вход към двора на стопанството (обр. 9).

Каналът, който открихме, доста добре запазен във вътрешната част на входовия проход, е изграден грижливо от тухли върху пясъчна подсипка. Сечението му има форма на обърнат трапец (обр. 10).

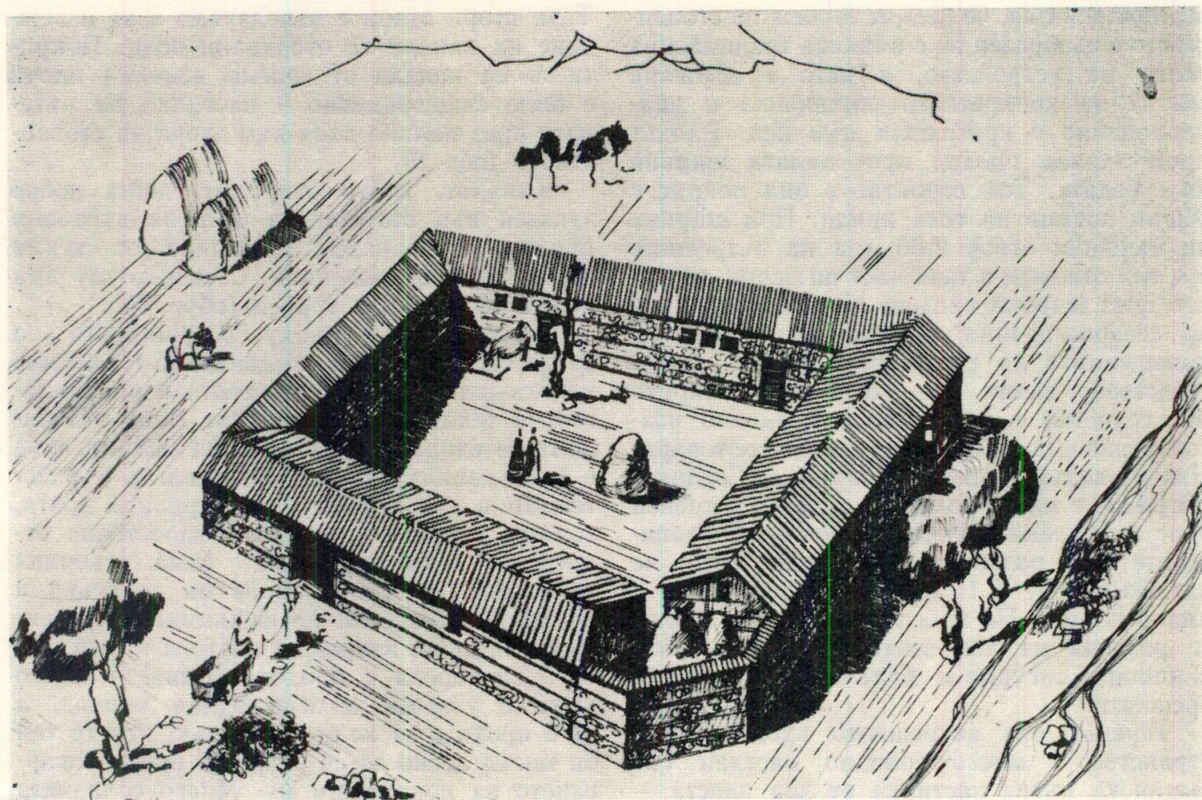
Наблюденията върху устройството на входа също показват предвидливо и разумно използване на пространството и на прилаганите техники и материали. Леко отварящата се единична вратичка на малкия вход е била използвана от обитателите и работещите в стопанството. Двукрилата врата, голяма и тежка и вероятно залоствана отвътре с напречна греди, била отваряна за извеждане и прибиране на добитъка и на коли. Съответни на функциите на двете врати са двата вътрешни портала и настилането на терена в прохода. Каналът много умно е устроен в пешеходния проход, а не в прохода за коли и добитък, където той би могъл лесно да се разруши при натоварването на покритието му. Много солидната настилка на широкия вход, напротив, е устоявала и на тежко натоварени коли.

Твърде вероятно е големият вход да е бил оформен с каменни монолитни рамки. Почти цели такива рамки с профил, а може би и горния праг на входа открихме в дворното пространство.

Този главен вход на стопанството е давал връзка с околната обработваема земя и е насочвал към главния път. Но в ежедневието на стопанството голяма роля е играла връзката с реката. И след като била изградена новата постройка покрай брега, от двете ѝ страни, а после само от едната се е минавало от двора към реката. Затварянето на последния тесен проход с два зида на кал, без да може да се използва междинното пространство, противоречи на грижливо замислените устройства и преустройства. Това е направено набързо, при особени обстоятелства, най-вероятно, когато дотук е достигнал слух за опасност.

Вътрешен двор

Цялото дворно пространство бе изследвано с успоредни, широки по 2 м изкопи. Тук не е имало никакви солидни и трайни

● Обр. 11. Опит за реконструкция на вилата в кв. Обеля, София, поглед от юг (арх. Юли Фърков).
Fig. 11. Essai de reconstruction de la villa dans le quartier Obelja, Sofia, vue du Sud (arch. Juli Färkov)

постройки. Разчистени бяха само две тухлени плитки корита за храна на животни като тези в някои от помещенията.

Дворът не е имал настилка. Само покрай някои от стените открихме участъци, настлани с тухли (вероятно са били под навес) или пътеки от натрошени керемиди, тухли и камъни. Пътеките са служели и за своеобразни дренажи под капчуците на стрехите.

Но фактът, че в двора не открихме солидни градежи и стопански съоръжения, не значи, че той не е бил използван за различни стопански дейности. Тук е ставало товаренето, разтоварването и частичната обработка на събраните от нивите и градините продукти. Тук на открито са били изпълнявани някои от грижите по гледането и експлоатирането на домашните животни, птици и пр. Тук е било мястото и на някои стопанско-домакински дейности, свързани с поддържането на инвентара, ремонти или

изработване на някои дървени конструкции. В двора били устроени навярно и големи корита за пране, за парене на вълна и др. Мястото им е било навярно непосредствено до началото на канала, където двата големи каменни блока са били използвани може би за подставки.

Навесите около откритото дворно пространство също са били използвани за различни стопански и домакински дейности, за окачване и сушене на храни, инвентар и пр.

Реконструкция на сградата

Напълно изясненият план и редица данни за конструкцията, за строителните материали, за устройството на някои детайли позволяват да се направи опит за възстановяване на сградата (обр. 11, 12).

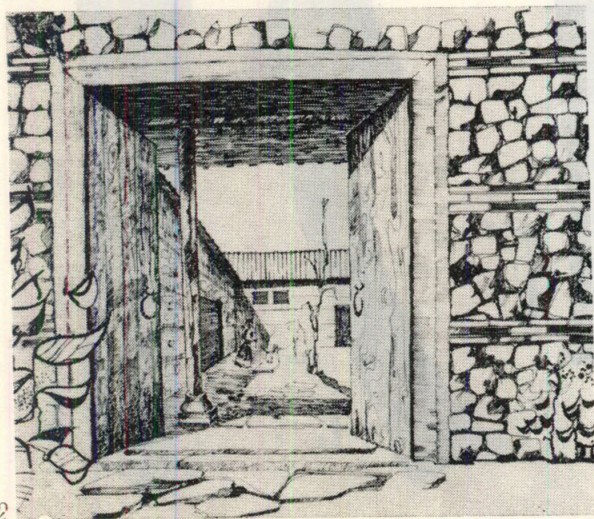
Височината може да се възстанови въз основа на разкритата съборена стена на югоизточното крило (обр. 4). Тя е била висока около 4 м. Няма основание да се предполага, че някои части на построй-

ката са били по-ниски, тъй като това би затруднило покриването. Няма и податки за двуетажност на някои части главно поради голямата ширина на всички крила — до 14 м.

Тази ширина предполага двускатна покривна конструкция. На различни места, особено в складовите и оборските помещения, бяха запазени основи на подпори, оформени с хоросан и речни камъни. Някъде те бяха доста обезличени. Това устройство на подпорите предполага не зидани, а дървени стълбове. Върху страничните стени, върху тези стълбове и върху напречните стени, разделящи сградата на помещения, е лягала тежестта на покривната конструкция. В коридора на северозападното крило, при което общата ширина на покритото пространство е най-голяма, конструктивно свързани със стената откъм двора пиластри са разположени на линиите на трите напречни стени на помещенията 12, 13, 14 и 15. Пиластрите са поемали в коридора носещата функция на тези стени. Това потвърждава предположението, че коридорът е бил покрит заедно с успоредните му помещения. Покривната конструкция е била с гредоред. Ако се допусне наклон от 20° и за двете била на покрива, в най-високата си част сградата ще да е достигнала 6,5 м.

Дебелите греди на покривната конструкция са имали страна 0,15—0,20 м най-

● Обр. 12. Опит за реконструкция на входа на вилата в кв. Обеля, София, гледан отвън (арх. Юли Фърков). Fig. 12. Essai de reconstruction de l'entrée de la villa dans le quartier Obelja, Sofia, vue de dehors (arch. Juli Färkov)

малко, както може да се съди по намерените в разрушенията овъглени части. Покривната конструкция е обхващала изцяло П-образната първоначална сграда. Прибавеното по-късно крило вероятно е било свързано веднага в единия край с покрива на старата сграда. Малко вероятно е свързването му в другия ъгъл (източния) дори и след заграждането на тази част. Стената, която склучва тъп ъгъл с външната югонточна, едва ли е носела покрив. По-скоро това затворено пространство е оставало открито.

Значителната височина на покривната конструкция по билото (около 2,5 м) е позволявало това таванско пространство да бъде използвано за различни нужди на стопанството.

Само банските помещения (2 и 3, 20 и 21) са били покрити (може би и значително по-ниско) с лека сводова конструкция от кухи керамични тела. Това е било направено с цел по-лесно да се отопляват. За покрива са използвани керемиди от двата вида — тегули и имбрици.

Прозоречни отвори е имало навярно и на външните, и на вътрешните стени главно на обитаваните помещения. Намерените късове от прозоречно стъкло не ни дават представа, дали всички отвори са били остъклени. Но тези находки, съсредоточени главно в новопостроеното крило, заето от жилища и изградено в периода на процъфтяване на имението, показват, че поне там прозорците са били със стъкло.

Както казахме в началото, основният градежен материал са речните камъни и тухлите, използвани на пояси (opus mixtum) — с три реда тухли. Каменни архитектурни елементи са използвани твърде малко — главно при оформянето на входа и за бази на дървени колони. Дърво освен в покривната конструкция е било използвано не само за вратите, но и за различни елементи от вътрешното устройство на помещенията. Но тези елементи са почти невъзстановими с изключение например на дъсчените лавици покрай едната стена на кухнята — помещение 18. Изобилието обаче на железни пирони с най-различна големина, на железни скоби, панти, обкови и др. потвърждава широкото използване на дървото в стопанството. Друго свидетелство за това са откритите различни инструменти за дървообработване (обр. 16).

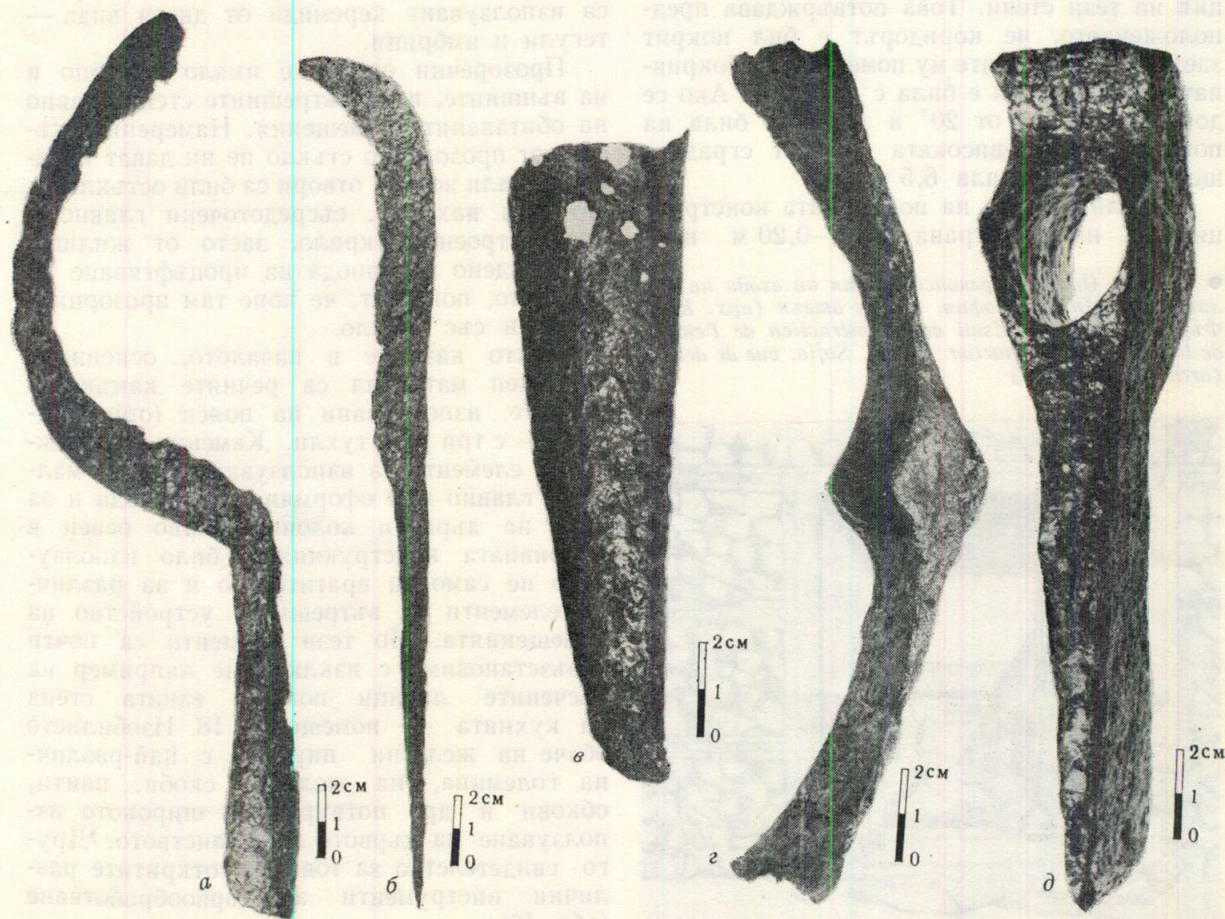
Производство и бит

Разположението и устройството на вилата в кв. Обеля достатъчно ясно говорят, че в основата на стопанството са стоели земеделието и скотовъдството. Излишно е, разбира се, това да се доказва чрез находките. Но доста много от тях се свързват с тези две основни селскостопански дейности. За добиване и домашна обработка на зърнени храни свидетелствуват сърп (обр. 13 а), лежж, хромели. Не може да се определи точно кое от помещенията е използвано за хореум. Практиката хореумът да има контрафорси на стените си тук не откриваме — само един е изграден на северозападната стена (обр. 2). Без съмнение тук е практи-

● Обр. 13. Железни оръдия на труда от вилата в кв. Обеля, София: а) сърп; б) косер; в) обкова на остен; г) кирка; д) брадва. Fig. 13. Outils en fer de la villa dans le quartier Obelja, Sofia: а) faucille; б) serpette; в) revêtement d'aiguillon; г) pioche; д) hache

кувано овощарство и зеленчукопроизводство — намерихме косер (обр. 13 б), мотика. Но по количество свързаните със земеделието находки са твърде малко за мащабите на стопанството. Според нас твърде възможно е известно време след разрушаването на сградите на стопанството от развалините му да са изравяни оцелели предмети — преди всичко железни сечива и инструменти.

Значително по-ярко е илюстрирано скотовъдството — преди всичко чрез наличието на големи обори с корита за храна на животните. Освен това на няколко места в сградата открихме цели или части от скелети на убити в момента на загиването на стопанството едри рогати животни (обр. 25). Овцевъдството също е било застъпено. За това свидетелствуват не само някои находки, свързани с грижите за овцете (ножици за стригане, хлопатар), но и други — свързани с обработката на вълна. Освен преш-

● Обр. 14. Глинени тежести за стан от коридора пред помещения 10 и 11 на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 14. Poids d'argile pour métier à tisser du corridor devant les pièces 10 et 11 de la villa dans le quartier Obelia, Sofia

лените за вретено (13 бр.) красноречив е много големият брой тежести за стан (обр. 14) — общо 40. Посочихме дори и мястото, където е бил монтиран стан (или станове) — коридора при помещения 10 и 11. Трудно е да се каже дали се касае само за задоволяване нуждите на обитателите с домашни тъкани или за изнасяне и на пазара в Сердика. Но мащабите на скотовъдството в тази вила са значителни. Добивът на мляко и млечни продукти сигурно е надхвърлял нуждите на собственика и обитателите и е бил един от източниците на доходи заедно с месото.

Следи от друга дейност с по-голямо значение, надхвърлящо нуждите на живота и поддържането на стопанството, няма. Находките обаче свидетелствуват за най-разнородни дейности, свързани с доброто поддържане на сградата, на инвентара, с бита на обитателите (обр. 13, 15, 16). Открити бяха каменоделски сечива — длето, чук, дървообработващи инструменти — чук, секач, брадва, топор, много точила (брусове) за поддържане на режещите сечива и оръдия на труда, железарски чукчета и др. Находките от този вид отразяват същата добра организация и грижливо стопанисване, както и устройството на цялата сграда и отделните нейни части.

Като се говори за производствения характер и капацитет на стопанството, може да се направи известно допълнение на картината и в светлината на нумизматичния материал. Монетите не са многобройни (общо 36) и се разпределят от Константин Велики до Хоно-

рий включително — четливи и 4 нечетливи от V в.

Тук може да направим сравнение с нумизматичния материал от вилата в кв. Стефан Караджа в София. Освен със съкровището от 227 сребърни монети, укрито преди заги ването на стопанството, последните обитатели на вилата са разполагали с пари, вероятно резултат на постоянни търговски контакти с града, където те са доставяли лично и поединично продукти.²¹ Наличието на малко монети в Обеля може да се тълкува и като белег, че организацията на търговията с града е била в ръцете на собственика (или управителя) и отделните обитатели не са притежавали много пари. Търговията се е извършвала от него в града, там са били реализирани печалбите и може би не са връщани в самата вила, ако собственикът е пребивавал и в Сердика.

Археологическите данни рисуват картина на живот без лукс, но с известни удобства. Те са били осигурени както от добре избраното място (лек наклон, близост до вода), така и от разположението и взаимната връзка на частите на сградата, навесите, двора и пр. Някои от помещенията са били отоплявани чрез изградени в тях печки (или покрити огнища), чието устройство не можахме да изясним по слабите следи от тях. Останки от такива съоръжения намерихме в помещения 9 и 10 и от по-солидно градено съоръжение — в помещение 1. Първите две помещения са жилищни, а третото е използвано навярно и за животни, и за работниците около тях. В кухнята — помещение 18, също е имало голяма печка. Още по-показателно за условията е наличието на две бани — с хипокауст, със засводено покритие, с по две отделения, едното отоплено. В помещение 21 намерих-

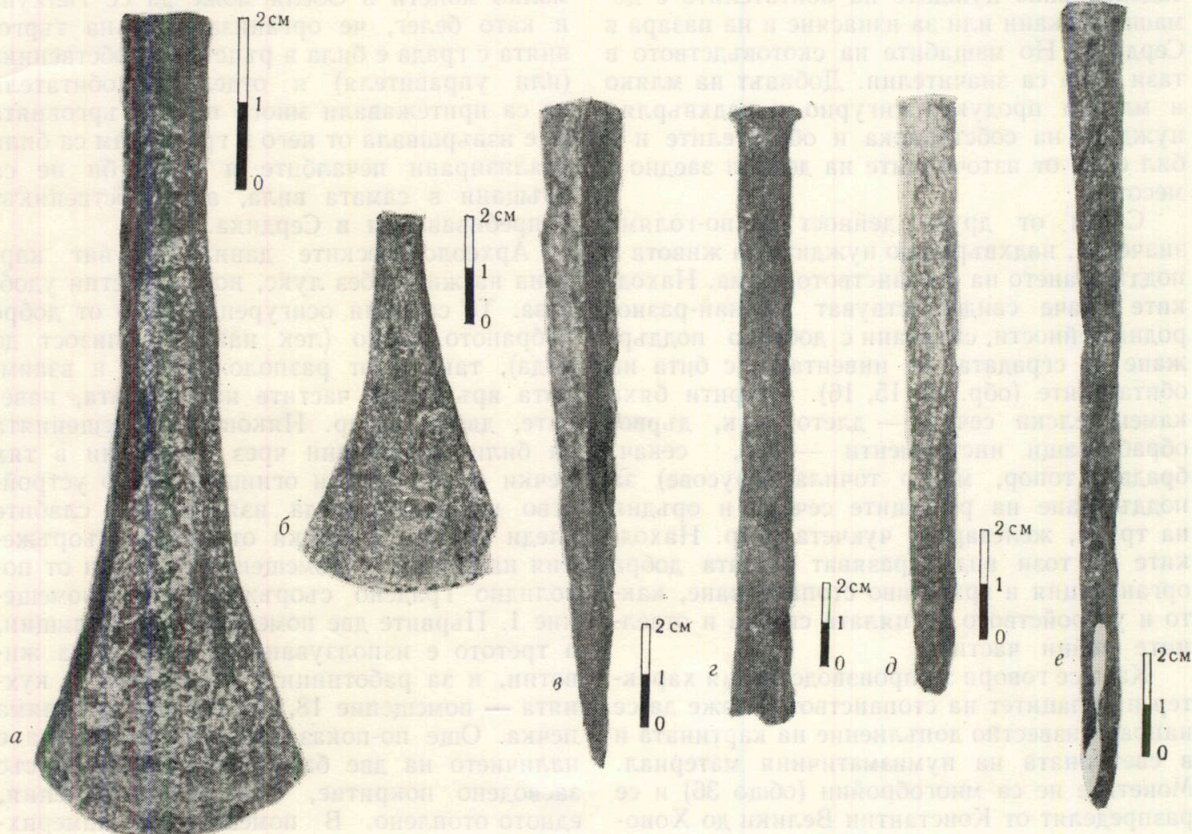
ме голям смазан долуиум — той е бил пълен с вода за къпане. Следи от довеждане на вода чрез тръби не открихме — пренасяна е била със съдове от реката. Но отлично изграденият канал при входа също свидетелствува за благоустроеността на имението. Пътечки покрай вътрешните стени на някои части на сградата, хубави настилки от тухли и хоросан в някои помещения, поправяни и поддържани — в тези факти се чувства постоянна грижа за доброто състояние на стопанството, за ред и удобство.

Грижата за бита е отразена и в извънредно голямото разнообразие на керамич-

● Обр. 15. Железни инструменти от вилата в кв. Обеля, София: а) чук-длето; б) чук, в) чук-кирка.
Fig. 15. Outils en fer de la villa dans le quartier Obelja, Sofia: а) marteau-ciseau; б) marteau; в) marteau-pioche
● Обр. 16. Железни инструменти от вилата в кв. Обеля, София: а, б) дъбачи; в) клин; г, д) делята; е) сьредел. Fig. 16. Outils en fer de la villa dans le quartier Obelja, Sofia: а, б) perçoirs; в) coin; г, д) ci-seaux; е) forêt

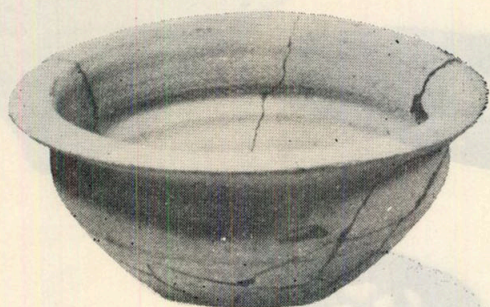
15

16

17

18

19

а

б

ните съдове. Може да се каже, че във вилата в Обеля е застъпен пълният репертоар на съдовете за домашни нужди от епохата — купи (обр. 18), чаши, блюда, гърнета, гювечи (обр. 17), делви с различни големина, канички (обр. 19 б), амфори. Керамиката е разнообразна по тесто и изработка и не изглежда доставена от един източник. Тя е съвсем типична за късната епоха на римското владичество (IV в.) и показва безезите вече на т. нар. ранновизантийска керамика. Преобладават съдовете от сивкава пестъчлива глина след изпичането в различни оттенъци на охра, светлокеремидено, охрово-сиво. Прави впечатление значителното количество покрити с глазура съдове (обр. 17, 19) — канички, купи, делви със значителни размери. Глазурата на цвят е от жълто-зелена до кафяво-зелена със свойствената за тази епоха не-

● Обр. 17. Глинен съд, покрит с маслено-зелена глеч.
Fig. 17. Vase en argile, couvert de vernis vert olive

● Обр. 18. Глинена купичка с охрово-сив цвят.
Fig. 18. Petit bol en argile ocre gris

● Обр. 19. Глинени съдчета, покрити с маслено-зелена глеч: а) амфориска; б) каничка. Fig. 19. Petits vases d'argile, recouverts de vernis vert olive: а) petite amphore; б) petit broc

равна повърхност. По предназначение глинени съдове са най-различни: за приготвяване, поднасяне и съхраняване на храни (твърди и течни), за вода, цедилки и др. Сравнително по-малко са фрагментите от амфори. Луксозна керамика — блюда, купички, чашки от добре известната римска керамика от най-фина глина, покрита с обливка — намерихме в твърде малко количество. Може да се каже, че са били единични съдове, необичайни за посъдата на обитателите.

Тук няма да разглеждаме цялостно керамиката.²² Тя представлява широк репертоар с хронологически рамки от началото на IV до средата на V в. Той може да даде почти пълна картина на местното производство на обикновена домашна посъда. Този археологически материал като информация съвпада с другите данни за живота и бита на имението — скромни, но с твърде диференцирано задоволяване на ежедневните нужди на обитателите (обр. 17—19).

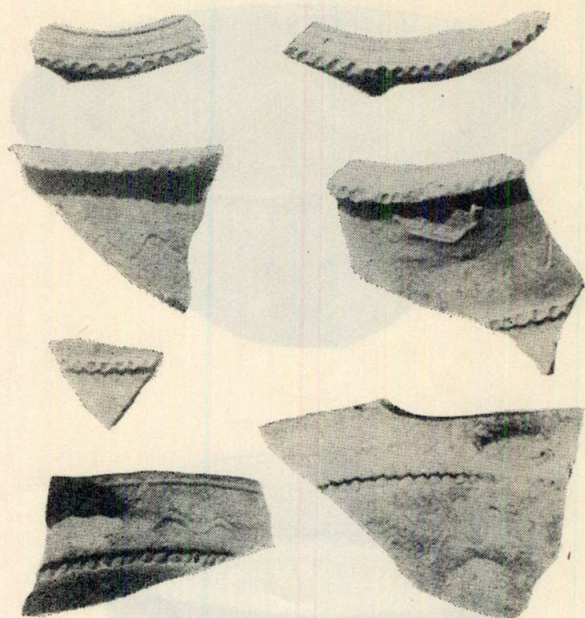
Сред керамичните находки особено внимание обръщаме на някои съдове, които безспорно отразяват силна тракийска местна традиция (обр. 20). Формата на тези съдове, имитацията на шнуров орнамент по ръба на устието и под рамото устойчиво са надживели няколко века развитието на тази керамика.²³

Нищожен бе също и броят на късовете от стъклени съдчета. Открити бяха части от мраморни хавани и разтривачи.

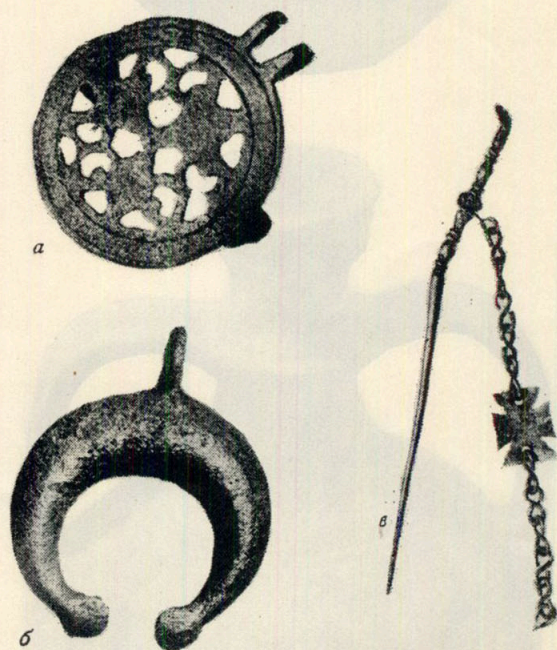
Не са малко и различните по вид и материал дребни предмети, свързани с облеклото на обитателите: игли за коса, фибули, железни обкови на обувки, медни пръстени. По-голям интерес представлява част от накит, може би за глава, на чиято верижка е монтиран кръст (обр. 21).

Собственик, обитатели и работници

Площта около разкопаната вила проучихме внимателно. Указания за разположена непосредствено наблизо друга сграда не открихме. Според разказите на някои местни жители от едно слабо издигнато място на около 300—400 м на югозапад са били вадени обработени камъни. Сега там по повърхността не са запазени никакви следи. Мястото е малко и дори там да е имало някаква постройка, тя е била малка.

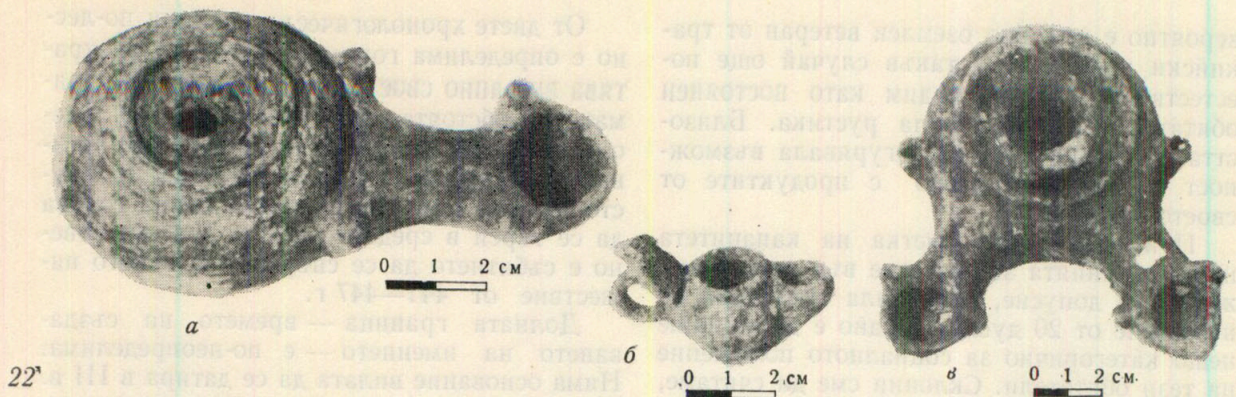
20

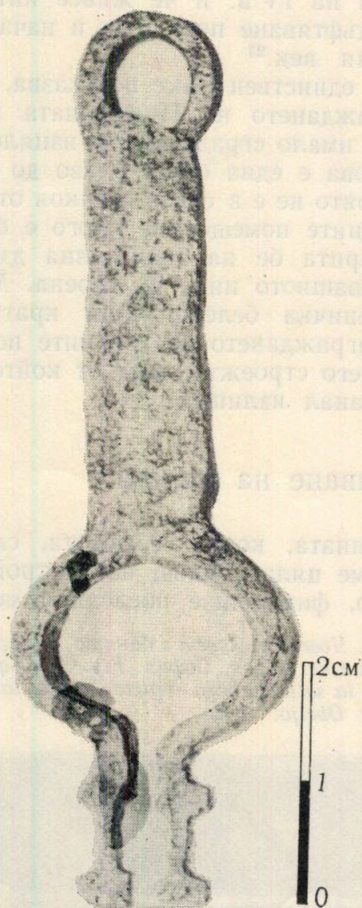
21

● Обр. 20. Фрагменти от големи глинени съдове с „шнуров“ орнамент от вилата в кв. Обеля, София.
Fig. 20. Fragments de grands vases en argile à ornement cordé de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

● Обр. 21. Накити от мед и бронз от вилата в кв. Обеля, София: а) тока; б) висулка; в) игла за коса.
Fig. 21. Parures en cuivre et en bronze de la villa dans le quartier Obelja, Sofia: а) boucle; б) pendeloque; в) épingle à cheveux

22^a

23

● Обр. 22. Бронзови лампи от вилата в кв. Обеля, София: а) еднофитилна; б) миниатюрна лампа-играчка; в) двуфитилна. Fig. 22. Lampes en bronze de la villa dans le quartier Obelja, Sofia: а) à une mèche; б) lampe-jouet miniature; в) à deux mèches.

● Обр. 23. Железен ключ от вилата в кв. Обеля, София. Fig. 23. Clé de fer de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

На северозапад, също на около 300 м личат слабо възвишенията на три малки могили. Едната, по-голямата, е разкопавана отдавна от местни хора. Предава се, че тук бил намерен скелет на кон. Може би е имало и други могили, но са били разрушени при построяването на шосето, което минава непосредствено до мястото.

Този малък некропол е свързан сигурно с обитателите на вилата. При това могилата с коня може да принадлежи само на заможен човек, на чийто гроб е изпълнено обрядно убиване на коня му. Това подсказва, че се касае за собственика на вилата. Тази връзка може да изясни и въпроса за неговата народност. Известните данни за положението на траките в Сердика през епохата²⁴ правят съвсем естествено предположение за тракийския произход на собственика.

На въпроса, дали собственикът е обитавал постоянно вилата, не може да се отговори със сигурност. Отделно жилище извън общата сграда не е открито. Указанията за малка, отдалечена на известно разстояние постройка са несигурни. От друга страна, така, както е устроена, сградата на стопанството не е лишена от известни удобства. Удобно е както югозападното, така и особено североизточното, по-късно пристроено крило — със стая за живеене, баня, склад за храна, кухня. Именно в тези помещения бяха открити и някои по-люксови предмети (обр. 22, 23). Банята с две отделения, хипокауст и сводесто покритие от керамични елементи също подсказва присъствие на лице, което е имало право и възможност да си създава тези условия.

Към тези предположения за собственика се прибавят и някои други. Мащабите на имението са сравнително скромни. Собственикът не е бил изключително богат. Най-

вероятно е да е бил оземлен ветеран от тракийски произход. В такъв случай още поестествено е да го видим като постоянен обитател на своята вила рустика. Близостта до Сердика му е осигурявала възможност да търгува лесно с продуктите от своето имение.

При една груба сметка на капацитета на помещенията за живеене във вилата може да се допусне, че е била обитавана от не повече от 20 души. Трудно е да се каже нещо категорично за социалното положение на тези обитатели. Склонни сме да считаме, че едва ли се касае за роби. По-скоро обитатели (и работници) в имението са били полусвободни безимотни хора от местен произход. Към това ни насочва не само времето на съществуването на вилата, когато робският статут отмира, за което има твърде много свидетелства, включително специално за Сердика.²⁵ Самите условия на живот — сравнително добро ниво на бита на обитателите — говорят, че работната ръка не е била робска.

Тракийският произход на обитателите и работниците в имението едва ли може да се оспорва. Към археологическите доказателства за това трябва да се подчертае присъствието на толкова консервативни керамични типове, без съмнение принадлежащи на стара тракийска традиция.

Датировка

Находките на монети от вилата в Обеля не са много. Тридесет и две монети могат да се определят. По-ранни от времето на Константин Велики (306—337) не са намерени.²⁶ Преобладават монетите от края на IV и началото на V в. Най-късните са от Хонорий (395—423). Няколко нечетливи монети по големината и формата също могат да се отнесат към IV — първата половина на V в. Ясно е, че според нумизматичния материал съществуването на вилата се определя към първата половина на IV — средата на V в.

Всички движими находки и преди всичко керамиката не противоречат на тази датировка. Напротив, формите на глинени съдове са типични за тази епоха. Металният накит с кръстчето е също указание, че носителят му изповядва вече новата религия. А такива накити биха могли да се произвеждат след нейното официално налагане.

От двете хронологически граници по-лесно е определима горната. Имението прекратява внезапно своето съществуване при драматични обстоятелства. Както личи от археологическите свидетелства за неговото загиване, най-вероятно е то да е станало от опустошително нападение, чието време трябва да се търси в средата на V в. Най-естествено е събитието да се свърже с хунското нашествие от 441—447 г.

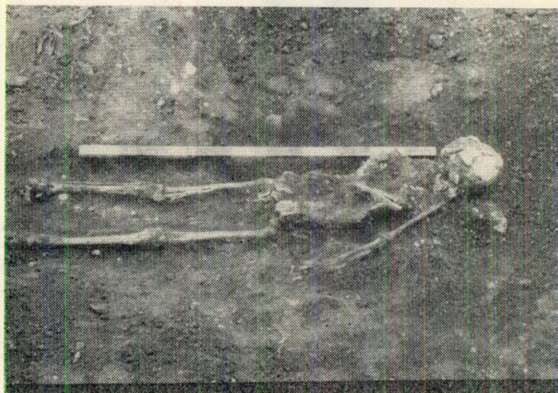
Долната граница — времето на създаването на имението — е по-неопределима. Няма основание вилата да се датира в III в. Придържайки се към сигурните данни, можем да приемем, че е създадена в първата половина на IV в. и че живее интензивно и в процъфтяване през този и началото на следващия век.²⁷

Един единствен факт подсказва, че преди изграждането на П-образната постройка тук е имало сграда, после изцяло разрушена. Това е една стена близо до помещение 6, която не е в створ с никоя от стените на съседните помещения, много е близо до тях, открита бе на значителна дълбочина под тогавашното ниво на терена. Може би тази стеничка бележи един кратък етап преди изграждането на големите постройки и след него строежът, част от който е била тя, е станал излишен.

Загиване на вилата

Картината, която се очерта, след като разкрихме цялата площ на постройките на имението, фиксираше последния момент от

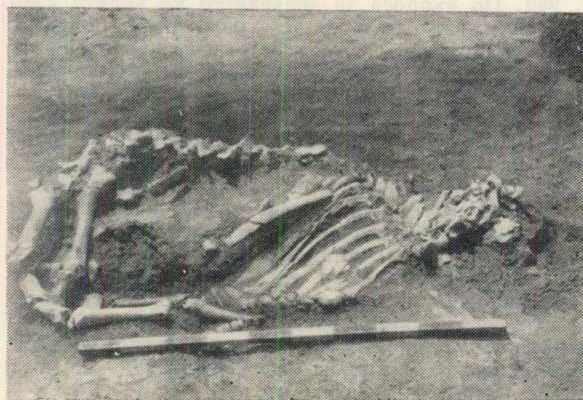
● Обр. 24. Човешки скелет в банята (помещение 21) на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 24. Squelette humain dans la salle de bain (pièce 21) de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

неговото съществуване — загиването. Находките, тяхното разположение и състоянието им по изключително красноречив начин позволяваха да се разчетат събитията около унищожаването му. Опасността се е появила внезапно. Личи, че тревожни слухове за нападения са принудили обитателите на вилата да се погрижат да ограничат нейната достъпност, и въпреки това ясно е, че появата на нападателя е била неочаквана. Свидетелство за тази неочакваност е скелетът на загиналия в банята (помещение 21) млад индивид (обр. 24). Скелетът лежеше по очи, затрупан от керемидите на рухналия покрив. Това е единственият човешки скелет в имението. Явно, че другите обитатели са побягнали, а това момиче, както се определя по грацилния скелет, е било изнедадено и загинало в банята.

Хората не са успели да отведат добитъка. На четири места открихме цели или части от скелети на заклани телета (в помещения 7, 12, 18, на двора). Един от скелетите лежеше почти непокътнат в кухнята — помещение 18 (обр. 25). Изследванията показваха, че животното е било одрано — липсваше предната част на копитата, а от месото е бил отрязан само къс с плешката.²⁸ Втори скелет намерихме в по-разбъркано състояние (в помещение 7). Тази две животни не са били единствените, заклани от нападателите. Преди да запалят сградата, те са се разположили тук за грабеж и отдих. Навярно имуществото на вилата не е представлявало голяма примамка за тях. Напускайки сградата, навярно на път за Сердика, нападателите са я подпалили. Пожарът е бушувал

● Обр. 25. Скелет на убито говеда в кухнята (помещение 18) на вилата в кв. Обеля, София. Fig. 25. Squelette d'un veau, dans la cuisine (pièce 18) de la villa dans le quartier Obelja, Sofia

до рухване на стените. Може би част от добитъка е била отведена, а от закланите животни били прибрани само кожата.

Най-вероятно е загиването на вилата да е станало по време на хунското нашествие (441—447 г.). Животът в нея не се е възобновил. Причина за това може да е било пълното ѝ разрушаване, така и чувството за несигурност извън защитата на крепостната стена на Сердика.

Вилата при Обеля сред известните вили у нас

Преди всичко тя трябва да бъде сравнена с разположените около Сердика вили. Досега са известни седем — всички повече или по-малко проучени и с частично или пълно публикувани данни. Тук не включваме наблюденията за наличие на сгради около София, направени при обхождания и неизяснени чрез разкопки.²⁹

Без да правим характеристика на всяка от известните вили, ще подчертаем, че те се различават твърде много една от друга, отразяват различни мащаби на принадлежката към тях поземлена собственост или задоволяват различни цели и нужди на собственика. Освен това планът и устройството им са отражение и на епохата, през която са създадени и съществуват.

Разбира се, отделни елементи на плановете и устройството при различните вили се повтарят. Например, четириъглен план с вътрешен двор има вилата при Орландовци, двоен ред помещения и колонада е имала една сграда на вилата в кв. Стефан Караджа, отворен Г-образен план има вилата при Гара Искър, наподобяващ първоначално отворения П-образен план на вилата при Обеля.

Подобни връзки и аналогични планови решения могат да се открият и при други вили у нас, а и в съседни земи.³⁰ Но привездането на такива паралели считаме за излишно, защото при вилата в Обеля не се касае за някакво архитектурно решение, отразяващо определени връзки и влияния, а за един рационален план и устройство, продиктувани от характера и нуждите на това стопанство и от мястото, където то е създадено.

Впрочем това именно е характерното за вилата в Обеля в сравнение с останалите сердикийски вили. Тя представлява земе-

делско-скотовъдно стопанство от средна величина, създадено в благоприятен за тези основни дейности район. Добрите условия и доброто стопанисване, осъществявано направо от собственика или чрез назначено от него лице, както обикновено било практикувано, са довели до процъфтяване и разрастване на стопанството. Така го заварва и събитията, при което то загива.

Времето на създаването и процъфтяването на вилата при Обеля е епоха на издигане на значението на Сердика.³¹ Същевременно в тази епоха стават особено важни събития в историята на Римската империя и

големи обществено-икономически промени. Те се отразяват и на характера на тогава създадените вили. В тези времена са немислими вече вили от рода на тази при язовир „Армира“³² или на Мадарската вила,³³ нито пък на тази „при Александровска болница“ от сердикийските.³⁴

Сравнително ограничените хронологически рамки на вилата при Обеля, създадена, съществувала и загинала в съвсем определена исторически, икономически и социално епоха, я правят засега най-типичното цялостно изследвано имение в района на голям градски център у нас.

¹ Данните за откритите досега вили около Сердика с библиографски посочвания са събрани у: Б. Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. III. — ГСУ ФЗФ, LXII, 2, 1969, с. 132 (14) и сл. Под ръководството на авторката са проучени освен вилата при Обеля още две: при Филиповци и в кв. Стефан Караджа. Те не са публикувани, но някои съществени проблеми са разгледани в: М. Stantschév a. Épanouissement et disparition de deux villae rusticae près de Serdica. — Actes du I Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, Sofia, 1970, p. 535 sq.; М. Станчева а. За тракийското население в Софийско през IV—V в. — ИБИД, XXVII, 1969, с. 225 и сл. В популярна форма информации за тях са отпечатани в: М. Станчева а. Археологически находки при с. Филиповци. — София, 1964, кн. 12, с. 22 и сл.; Римска мозайка. — София, 1962, кн. 8, с. 24 и сл.; Древен паметник в един столичен квартал. — Народна култура, бр. 52,30 дек. 1967, с. 4.

² Това важи особено за вилите с характер на земеделски стопанства — при Обеля, Филиповци, кв. Стефан Караджа, Орландовци, Гара Искър.

³ В миналото най-големи усилия за изследване на вилите около Сердика е положил д-р Иван Велков. Той се е постарал да установи преди всичко плановете им (въпреки неблагоприятните условия за работа в повечето случаи); вж.: Ив. Велков. Антични паметници из България. — ГНМ за 1922—1925, III, 1926, с. 145 и сл.; Новооткрити старини. — ИАИ, IV, 1927, с. 312; Новооткрити старини. — ИАИ, V, 1929, с. 367 и сл.; Римска вила при Гара Искър. — ИАИ, XII, 1939, с. 407 и сл.; Римска вила край София. — Вечерни новини, бр. 1895, 19 септ. 1957. През последните години системно проучени от Музея за история на София са вилите при Обеля, Филиповци и кв. Стефан Караджа.

⁴ Вилите при Филиповци, в кв. Стефан Караджа.

⁵ Вилите при Обеля, в Орландовци, на Гара Искър.

⁶ Разкопките бяха предизвикани от внезапното разкриване на вилата при работа за подравняване терена на зеленчукови насаждения. Те се проведоха през летните месеци на 1961, 1963 и 1964 г. при спокойни условия за работа. Организиран и финансиран бяха от Музея за история на София и ръководени от авторката. През различните години в разкопките участваха уредниците при музея Кунка Рогева, Мария Гаврилова и Върбинка Найденова, а като нещатни сътрудници — Златозара Гочева, сега научен сътрудник в Института по тра-

кология, и Лили Радева, сега научен сътрудник в Етнографския институт и музей. Документацията се правеше от авторката. По нейно заснемане плановете и детайлите са изработени в завършен вид от арх. Юли Фърков. На всички участвували тя изказва благодарност за съдействието за доброто извършване на работата.

⁷ В друга част от течението си тя е известна като Банкянска река.

⁸ Вж. раздела „Загиване на вилата“.

⁹ Вж. раздела „Датировка“.

¹⁰ Размери: помещение 7—8,10/10 м, помещение 8—6,10/3 м, помещение 9—6,10/4 м, помещение 10—6,10/8,80 м, помещение 11—6,10/3 м.

¹¹ Размери: помещение 12—8,90/14 м, помещение 13—8,90/8,25 м.

¹² Размери: помещение 18—8,40/9,50, помещение 22—8,40/9,60 м.

¹³ Размери: 8,40/4,90 м.

¹⁴ Размери: помещение 20—3,10/3,10 м, помещение 21—4,70/3,10 м.

¹⁵ Дължина на северозападния коридор (мерена покрай помещенията)—42,20 м, на югозападния—23,10 м. Ширина 3 м.

¹⁶ Размери: помещение 16—3,10/3,80 м, помещение 17—3,10/6,40 м.

¹⁷ Размери: помещения 1—8,10/13,50 м, помещение 4—8,10/6,30 м, помещение 5—8,10/13,30 м.

¹⁸ Размери: 8,10/10 м.

¹⁹ Размери: помещение 2—3,20/4,10 м, помещение 3—3,20/4,40 м.

²⁰ Размери 2,90/5,80 м.

²¹ М. Станчева а. За тракийското население, с. 262. По въпроса за значението на вилите като производствени бази на търговия ни се струват малко прибързани заключенията на Д. Николов, който ги определя като центрове и на други производства освен селскостопански, вж.: Д. Николов. Едрите поземлени имения в Римска Тракия. — МПК, 1975, кн. 1—2, с. 6 и сл. Поне що се отнася до вилите в района на Сердика, нямаме основание да ги считаме за бази на други видове производства.

²² Тя представлява интерес като синхронни форми и типове, ограничени сравнително точно в интервал от 100—150 години. Детайлното ѝ изследване има значение повече за керамичното производство в този район и изобщо в нашите земи през епохата. Тук не считаме за необходимо да обременяваме публикацията с подробности върху тези находки. Глинените лампи от вилата са публикувани заедно с други лампи от Сердика, вж.: М. Станчева а.

К. Григоров а. Колекцията от глинени лампи в Музея за история на София. — В. Сердика-Средец-София. С., 1976, с. 209—224.

²³ Тези съдове са подготвени за публикация отделно.

²⁴ По въпроса за тракийското население в Сердика и околността ѝ вж.: Б. Геров. Цит. съч., с. 204 (86) и сл. На връзката между вилите и близко разположените до тях могили обръща внимание Б. Геров. Б. Геров. Цит. съч., с. 133 (15), а напоследък набляга Д. Николов: Д. Николов. Цит. съч., с. 3 и сл.

²⁵ По този въпрос специално за Сердика много информация вж. у: В. Велков. Робовладението в Сердика от началото на IV в. в светлината на Константиновото законодателство. — Изследвания в чест на Марин С. Дринов. С., 1960, с. 345—354 и цит. лит.

²⁶ Не взимаме под внимание една единствена автономна монета на Сердика или Пауталия, много изтрита, която е в явно противоречие с всички данни и е попаднала като предмет, който няма значение за паричното обръщение на епохата.

²⁷ Авторката е принудена да изрази очудване и да възрази определено на следното твърдение на Д. Николов: изразявайки мнението, че вилите у нас се датират рано (I—II в.), той пише дословно: „Към II в. се датират и вилите в Софийско“, вж.: Д. Николов. Цит. съч., с. 8, като в бележката под линия (бел. 35) посочва три статии на авторката на настоящата работа. Първата: М. Станчева а. Новооткрито римско имение. — София, 1961, кн. 10, с. 29, разглежда предварителните резултати от разкопките на публикуваната тук вила при Обеля, като е дадена само датата на загиането ѝ — V в. Но за датиране на създаването ѝ във II в. няма и намек, напротив, говори се за положението около Сердика в късната епоха (IV в.) и се посочва като пример за несигурност укрепената вила в Орландовци. Във втората: М. Станчева а. Римска мо-

зайка, с. 24, се говори за вилата при Филиповци и изрично се споменава дата IV в. В третата: М. Станчева а. За тракийското население, с. 225 и сл., не се определя времето за съществуването на вилата, а времето, когато тя е изоставена от първоначалния си собственик, и само косвено могат да се почерпят данни за датирането; за същата вила е посочена дата III в. в друга статия, която Д. Николов споменава на друго място, но не във връзка с датирането.

Тук по повод само на вилата при Обеля не ще се спираме по-подробно на въпроса, кога — рано (I—II в.) или късно (IV в.) — е засвидетелствувано наличие на едро земевладение около Сердика. Б. Геров привежда като свидетелство за ранното едро земевладение (Б. Геров. Цит. съч., с. 132 (14) и сл.) само надписа от Панчарево и счита, че има повече данни за времето от IV в. нататък.

²⁸ Тези наблюдения направи на самия обект и после в лабораторията си проф. Стефан Иванов, комуто и тук изказваме благодарност.

²⁹ Подобни обекти са установени при обиколки на авторката. Ако се прибавят те, броят ще нарасне на 12, без да се изчерпва районът на Сердика, а само днешната територия на София.

³⁰ E d. B. T h o m a s. Römische Villen in Pannonien. Budapest, 1964, p. 37, fig. 14—16, p. 62, fig. 30, p. 81, fig. 43, p. 112, fig. 87 etc.

³¹ Епохата и положението на Сердика са много добре представени от: В. Велков. Градът в Тракия и Дакия през късната античност. С., 1956, с. 80 и сл.

³² Я. Младенова. Разкопките на вилата при Ивайловград през 1964 г. — Археология, 1965, кн. 2, с. 20—33.

³³ Ц. В. Дремсизова. Нови данни за икономиката на Долна Мизия през римската епоха. — ИИМК, I, 1960, с. 1—17.

³⁴ Тя е може би най-ранната от откритите около Сердика: Ив. Велков. Новооткрити старини, с. 312.

Villa rustica dans le quartier Obelja à Sofia

M. STANČEVA

(Résumé)

La villa se trouve à environ 6,5 km au Nord-Ouest de Serdika dans une plaine plate et fertile. Près d'elle coulait une rivière. Dans son existence très longue, du début du IVe au milieu du Ve s., la villa a subi certaines transformations. Au début elle représentait une bâtisse en chaîne en forme de П ouverte vers la rivière (fig. 1, 2). Mais la propriété manifestement s'est agrandie: de nouveaux établissements sont bâtis à usage économique et d'habitation. L'édifice s'est transformé en quadrilatère fermé avec une grande cour intérieure (fig. 11).

Les pièces de l'édifice sont disposées en un ou deux rangs. D'après la construction et les trouvailles, on peut distinguer des étables, des dépôts, des cuisines, des habitations, deux petites salles de bain avec hypocauste. L'architecture de la villa et les trouvail-

les ne dénotent aucun luxe. Tout était modeste mais fonctionnellement rationnel.

La villa a été détruite lors d'une attaque soudaine. Elle a été incendiée, le bétail — enlevé ou égorgé (fig. 25). Ses habitants se sont sans doute enfuis avant l'attaque, mais cette dernière a été soudaine à tel point qu'une jeune fille a péri sous le toit écroulé d'une des salles de bain (fig. 24).

Les trouvailles archéologiques fournissent des données variées sur la production et la vie de l'établissement (fig. 13—23) et témoignent de manière convaincante que les travailleurs n'étaient plus des esclaves. La petite nécropole tumulaire située non loin est liée sûrement à cette villa. Elle témoigne que ses habitants, et probablement ses propriétaires, étaient des Thraces.